

Lidská práva jako součást teologickoetické argumentace

12.1 K vymezení: práva se zodpovědností a povinnostmi⁵⁰²

Pojem lidská práva, resp. zprávy o jejich porušování, můžeme často slyšet v médiích, přednáškách, rozhovorech i o nich číst. Přitom se jedná o velmi rozsáhlou oblast, kterou nemůže pojmout ani ten, kdo by se zabýval pouze touto problematikou. Z tohoto důvodu zde nabídneme jen určité základy, které lze využít pro další působení, aplikovat je na různé oblasti zájmu a na nichž lze stavět v těchto oblastech či při pedagogickém působení.

Člověka napadne, co se lidskými právy myslí, v čem jsou jiná než práva ostatní, např. spojená s určitými rolemi, funkcemi apod. Také se můžeme ptát, kde se vzala, kde mají svůj původ, základ a cíl.

Existuje mnoho různých lidskoprávních dokumentů, přičemž nám zde nepůjde o historický přehled či pohled, ale spíše o obsah a systematickosti. Na jednotlivé stěžejní dokumenty a některé užitečné materiály a programy budeme postupně odkazovat. Nebylo by případné při tom všem zastírat různé protikladné názory s ohledem na různé dokumenty, na další vývoj v lidskoprávní oblasti či na kolize jednotlivých práv.

Již z výrazu lidská práva vyplývá, že se jedná o práva. Můžeme se často z rozdílných důvodů setkat s okamžitou reakcí „a co povinnosti?!“ Dovolíme si poznamenat, že pojetí lidských práv v sobě obsahuje vyplývající povinnosti či zodpovědnosti.

Raději to hned ukážeme na příkladu práva na život: mé právo na život zakládá povinnost státu jej respektovat, chránit a zajistit podmínky pro jeho uskutečňování. Povinností každého druhého je mé právo na život ctít a někdy i chránit a samozřejmě mou povinností je ctít právo na život každého. To znamená přinejmenším druhého neohrožovat a v některých případech potom – např. vůči vlastním dětem na základě jejich práv na ochranu, rozvoj a přežití – chránit, podporovat rozvoj a zajišťovat

⁵⁰² Text vychází z příspěvku stejného autora *Lidsky důstojně a s nadějí: lidská práva na pomezí práva a mravnosti jako nezbytná součást vzdělávání*. In: Svobodová Zuzana (ed.)/Petr Janděšek/Michael Martinek/René Milfait: *Důstojně a s radostí: příspěvek k lidskoprávní, etické a občanské výchově*, Středokluky: Zdeněk Susa, 2012.

podmínky pro harmonický rozvoj osobnosti v atmosféře porozumění, štěstí a lásky. Pro mnohé uši to může znít idealisticky a nerealisticky, nicméně Úmluva o právech dítěte ve své preambuli konstatuje, že „...*dětství má nárok na zvláštní péči a pomoc (...) v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění (...) dítě musí být plně připraveno žít ve společnosti vlastním životem a vychováno zejména v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a solidarity (...) dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm...*“

Prostě řečeno: mé právo znamená povinnosti či zodpovědnosti pro stát a druhé osoby a povinnosti a zodpovědnosti mé vůči druhým. Analogicky to můžeme přiblížit i známou výpovědí, že moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda toho druhého.

Nakonec si je toho vědoma i Charta základních práv EU, jež připomíná, že uplatňování uvedených uznaných práv „*vyžaduje odpovědnost a povinnosti k druhým, k lidskému společenství a k příštím generacím.*“⁵⁰³

Je však faktem, že primárně a hlavně jde skutečně o práva. Proto jsou známy projekty, které naopak vycházejí primárně z povinností či zodpovědností, aniž by ale myšlenku lidských práv nějak popíraly či umenšovaly, ba naopak, chtějí ji svým způsobem prohloubit, posílit a přiblížit.

Porozumění lidským právům si přiblížíme pomocí jejich základních znaků, navážeme představením určitého dělení či kategorizace lidských práv a posléze uděláme malé sondy do role a postavení lidských práv v biomedicínsko-etických diskusích a do sociální práce jako lidskoprávní profese. Vše může a má posloužit lidskoprávnímu vzdělávání, jemuž se budeme věnovat poté. Náš postup od obecnějšího k jednotlivému nás pak zavede k tématu vztahu lidských práv s povinnostmi a zodpovědností, a to na příkladu Prohlášení lidských povinností a Prohlášení ke světovému étosu. Dalším prohloubením, aktualizací a aplikací bude téma lidská práva a církve a následně směřem k jednotlivému pojednáme o vybraném lidském právu na svobodu vyznání.

⁵⁰³ Charta základních práv EU, 2000. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005040701> (12. 10. 2011), The Charter of Fundamental Rights of the European Union: „*Enjoyment of these rights entails responsibilities and duties with regard to other persons, to the human community and to future generations.*“. In: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (12. 10. 2011).

12.1.1 Znaky lidských práv

Lidským právům můžeme rozumět jako například nejsilnější eticko-právně-politické ochraně oprávněných fundamentálních dimenzí a minimálních existenčních podmínek lidského bytí každého člověka a soužití všech lidí (bez nichž by se neuskutečňovalo lidsky důstojné bytí a soužití) nebo jim můžeme rozumět jako oprávněným morálním nárokům jedince, které zajišťují lidskou důstojnost a svobodu člověka a jsou právně institucionálně zaručena. Odtud se posuneme k výčtu znaků, které vyznačují lidská práva:⁵⁰⁴

12.1.1.1 Morální

Morální východisko spočívá v morálním závazku uznat všechny ostatní jako subjekty rovných (ve smyslu stejných) práv. Práva ve smyslu morálních nároků odůvodňuje morální úcta k individuálnímu sebeurčení (rozhodovat o sobě a svém životě, najít a uskutečňovat koncepty vlastního života) každé osoby. Jejich základem je ve všech dokumentech opakovaně uváděná lidská důstojnost, jejíž respektování se projevuje právě v tom, že se každý člověk ctí jako subjekt svobodného sebeurčení a svobodného spolurozhodování. Proto se hovoří o lidských právech jako o právech na svobodu. Konsensus v otázkách kolem lidských práv spočívá – přese všechna rozdílná odůvodňování, politické diskuse a procesy, právní postupy implementace v jednotlivých zemích apod. – v morálním obsahu, proto můžeme doplnit, že důvod práv je etický.

Když se v disciplíně etika hledá specifické hledisko vlastního přístupu, setkáme se nejčastěji s odpověďmi, které odkazují na zodpovědnou svobodu a lidskou důstojnost (a v tom se spatřuje moralita), včetně lidsky důstojného utváření lidské praxe.

Je zajímavou otázkou, zda kromě lidských práv, která mají přímo v názvu právo na určitou svobodu (jako např. svobodu svědomí, vyznání, shromažďování, slučování), jsou i ostatní lidská práva právy na svobodu (např. právo na spravedlivý proces či ochranu před mučením: můžeme velmi stručně odpovědět, že ano, protože se chrání člověk jako subjekt možné zodpovědnosti, bez manipulace, lámání vůle; nebo v oblasti sociálních práv a jejich ochrany pracovního života: opět ano, protože

⁵⁰⁴ Srov. např. Fritzsche K. Peter: Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten, Paderborn: UTB, 2004, s. 16-19.

chrání před jednostrannými závislostmi a z toho plynoucí nesvobodou; nebo kulturní právo na vzdělání: bez zajištěného a naplněného tohoto práva nemá daný člověk pracovní možnosti, může se stát snáze obětí trestných činů, nemůže se zasazovat za svá práva i solidárně za práva druhých, proto jej toto právo naopak uschopňuje k tomu, aby mohl vytvářet své koncepty života a účastnit se spolurozhodování v nějakém celku).⁵⁰⁵

V etickém principu lidské důstojnosti mají lidská práva normativní orientační bod-základ, který zahrnuje realistický obraz (pojetí) člověka – každý je jedinečnou bytostí, odkázanou na druhé (sociální bytost, ne izolovaná laboratorní osoba), se svými základními životními potřebami, zranitelností, konečností, strachy, zkušeností utrpení, smrtelností, slabostí, schopností taky zraňovat, působit bolest, utrpení, ponižování, strachy. Jako morální požadavky odpovídají lidská práva na různé dějinné zkušenosti bezpráví, zneužití moci, útlaku, nechráněnosti, strachu, nouze, bolesti, vykořisťování, ponižování, zranitelných dimenzí a základních existenčních potřeb člověka.

Pěkným příkladem pro vyvážené pojetí jedinečnosti, svébytnosti i vzájemné závislosti je vztah autonomie a sociální inkluze v Úmluvě o právech osob s postižením. Autonomie a sociální inkluze zde patří neoddělitelně k sobě a vzájemně se podmiňují. Bez sociální inkluze totiž prakticky nelze žít autonomii a bez autonomie nabývá sociální inkluze spíše podoby poručníkování. Autonomie podle toho není moc či síla jednotlivce odkázaného a některými odkazovaného jen na sebe, ale směřuje k sebeurčenému životu v sociálních vztazích. Sociální inkluze poskytuje prostor a oporu pro osobní utváření života.⁵⁰⁶

Lidskoprávní princip svobody je spojen neoddělitelně s principem rovnoprávnosti, který plyne ze stejné důstojnosti každého, resp. z tzv. univerzalizmu lidské důstojnosti a lidských práv, a nachází svůj výraz v tzv. antidiskriminačním jádru lidských práv, jak si vše rozvineme dále.

⁵⁰⁵ Srov. např. Lohrenscheit Claudia, Trisch Oliver: Unterrichtsmaterialien für die Menschenrechtsbildung an Schulen. Für Schülerinnen und Schüler ab Jahrgangsstufe 8, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2006, s. 1.

⁵⁰⁶ Srov. Úmluva o právech osob s postižením. In: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/vzpo/dokumenty/Umluva-ve-sbirce.pdf> (12. 10. 2011); Bielefeldt Heiner: Zum Innovationspotenzial der UN-Behindertenrechtskonvention, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2009.

Nyní ještě dokreslíme morální znak a jeho téma svobody, lidské důstojnosti, rovnosti, spojení práv a zodpovědností výroky lidskoprávních dokumentů:

„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovni v důstojnosti i právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“⁵⁰⁷

„...že zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva, a že vybudování světa, ve kterém lidé, zbaveni strachu a nouze, budou se těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu...“⁵⁰⁸

„Unie, vědoma si svého duchovního a mravního dědictví, se opírá o nedílné, všeobecné hodnoty lidské důstojnosti, svobody, rovnosti a solidarity...“⁵⁰⁹

Významný německý teologický etik v této souvislosti poznamenává:

„Globálně tedy ve stále silnější míře, ale také uvnitř společností krystalizují jako společný základ pole etických přesvědčení a životních stylů, která se stále více pluralizují, a chrání tím soužití před lhostejností a relativismem, aniž by ale závazně předepisovala určitou teoretickou nebo světonázorovou koncepci.“⁵¹⁰

12.1.1.2 Univerzální a rovná

Základním vztažným bodem pro nárok na platnost lidské důstojnosti a z ní vyplývajících lidských práv je lidské bytí jako takové, lidství každého člověka v jakékoli podobě. Jinými slovy: lidská práva náležejí každému člověku jen proto, že je člověkem. Neváží se tedy na nějaké znaky, vlastnosti, postavení, členství v nějakém společenství, funkci, roli, výkony, zásluhy, věk, náboženské vyznání a víru, politické či jiné přesvědčení, sexuální orientaci, pohlaví, sociální či etnický původ, rasu, barvu pleti, genetické rysy, jazyk, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod. Jestliže by je někdo nebo nějaká skupina chtěli přidělovat či přiznávat na základě nějakých znaků či vlastností, označuje se tento přístup jako partikularismus, který je v příkrém rozporu s univerzalismem lidské důstojnosti a lidských práv a vlastně

⁵⁰⁷ Všeobecná deklarace lidských práv, 1948, čl. 1.

⁵⁰⁸ Tamtéž, preambule.

⁵⁰⁹ Preambule Charty základních práv EU, 2000.

⁵¹⁰ Hilpert Konrad: Menschenrechte und Theologie. Forschungsbeiträge zur ethischen Dimension der Menschenrechte, Freiburg im Br.: Herder, 2001, s. 26.

s jádrem lidskoprávní myšlenky. Lidská práva nejsou jen nějakými zvláštními právy spojovanými s nějakou funkcí, rolí, vlastností. Pro stát z univerzalizmu vyplývá povinnost zacházet se všemi občany rovnoprávně a pro každého občana zase povinnost uznávat stejná práva druhých, což lze vystihnout rčením, že „moje práva mají hranice v rovných právech druhých“.

Jedná se o práva, která náležejí všem stejným způsobem.

Znak či aspekt univerzální a rovná (práva) nás přivedl k tomu, co se nazývá anti-diskriminačním jádrem lidských práv, tzn. k zákazu diskriminace jako strukturálnímu principu lidských práv. Doložíme si to zněním dvou lidskoprávních dokumentů, jednoho na globální úrovni a druhého na úrovni regionální:

„Každý má všechna práva a všechny svobody stanovené touto deklarací bez jakéhokoli rozdílu rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“⁵¹¹

„Každá diskriminace z jakéhokoli důvodu, např. z důvodu pohlaví, rasy, barvy pleti, etnického nebo sociálního původu, genetických rysů, jazyka, náboženského vyznání nebo víry, politického nebo jakéhokoli jiného přesvědčení, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, rodu, zdravotního postižení, věku či sexuální orientace se zakazuje.“⁵¹²

Ze srovnání obou citovaných textů vychází, že se rozšířily znaky, které by mohly znamenat diskriminaci. Zde krátce ještě doplníme a poukážeme na neshody a napětí a s tím spojené důsledky pro zacházení s danou lidskou bytostí, které souvisejí s otázkou a odpovědí na ni. Jde o to, zda i vývojové fáze lidského života představuje znak pro uznání, resp. přiznání nebo nepřiznání lidské důstojnosti a z toho plynoucích lidských práv. Míříme tím k lidským bytostem, které nejsou způsobilé o sobě rozhodovat a spolurozhodovat s ostatními, a to buď ještě ne (např. před narozením, kojenci), dočasně ne (např. lidé v kómatu), nebo trvale ne (např. zbavení právní způsobilosti, některé případy lidí s postižením). Existují totiž zastánci takového přístupu, který těmto zmíněným lidským bytostem nepřiznává morálně-právní status lidské důstojnosti a s ní spojených lidských práv, včetně např. práva na život. Po-

⁵¹¹ Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 2, odst. 1.

⁵¹² Charta základních práv EU, článek 21 Zákaz diskriminace, odst. 1.

važujeme takové snahy – zde z hlediska univerzality lidských práv – za neslučitelné s pojetím univerzálních lidských práv a za projev nebezpečného partikularismu.

12.1.1.3 Vrozená a nezczitelná (nezadatelná)

Výraz vrozená je metaforický. Chce vystihnout skutečnost, že se lidská práva nezískávají, nezasluhují, znovu nepřijímají, nepropůjčují a ani neztrácejí. Prostě že je nikdo takto nějak nepřiděluje, nepřiznává, neodebírání, ale že se jejich oprávnění zakládá na lidském bytí. Toto oprávnění, tato lidská práva je možno ze strany státu či jedinců jen uznat. Zdůrazňuje se tím i zvláštní postavení lidských práv. Jejich uznání není vázáno ani na plnění povinností. Při porušení povinností plynoucích z lidských práv nastanou sankce či přijde kritika nebo omezení některých práv (např. u osob ve výkonu trestu), ale jádro základních lidských práv zůstává (např. právo na život či zákaz mučení u osoby ve výkonu trestu).

12.1.1.4 Předstátní a předpozitivní

Jedná se o morální práva s univerzální platností pro všechny lidi, jež je nezávislá na faktickém uznání či porušování a existuje před implementací do zákonodárství konkrétního státu. Předchází proto státnímu právu a nabízí odpověď na otázku etiky práva „které právo je spravedlivé?“, jež chce poukázat na fakt a zkušenosti, že soubor právních norem a proces jejich tvorby a sepsání (tzv. pozitivní právo) nezajistí samo o sobě rovné zacházení a spravedlnost, ale že potřebuje stěžejní měřítko, která je mohou přezkoumat a testovat (předpozitivní).

Rovněž se popisuje role lidských práv, která znamená, že odůvodňují, uskutěčňují a chrání legitimitu státního vládnutí, včetně tzv. demokratických vlád. Na zkušenostech dvou totalitních zločinných režimů 20. století lze doložit, že je možno páchat zločiny i podle zákonů a že zločin podle zákona nepřestává být zločinem. Mnozí pachatelé jako přívrženci těchto režimů či jejich obhájci se odvolávali na tehdy platné zákony a třeba i tehdy platnou morálku, přesto byli aspoň někteří odsouzeni např. za zločiny proti lidskosti. Takový rozsudek potřeboval právě měřítko, na základě nichž byly odsouzeny i ony zákony, které byly protiprávní a nelegitimní.

12.1.1.5 Pozitivně-právní (legální)

Dáme nejprve slovo preambuli Všeobecné deklarace lidských práv: „*Valné shromáždění vyhláší tuto Všeobecnou deklaraci lidských práv jakožto společný cíl*

pro všechny národy a všechny státy za tím účelem, aby se každý jednotlivec a každý orgán společnosti, maje tuto deklaraci stále na mysli, snažil vyučováním a výchovou rozšířit úctu k těmto právům a svobodám a zajistit postupnými opatřeními vnitrostátními i mezinárodními jejich všeobecné a účinné uznávání a zachovávání jak mezi lidem členských států samých, tak i mezi lidem území, jež jsou pod jejich pravomocí.“

A dále rozvineme, že morální práva či tak zásadní etická měřítká by ale zůstala pouhým apelem, kdyby se nestala součástí právního systému (platný systém právních norem – tzv. pozitivní právo). Tento znak či aspekt lidských práv právě vyjadřuje, že se morální práva stávají „silnými“ právy tím, že se kodifikují (uzákoní), tzn. implementují (=státy je zavedou do svého právního řádu a aplikují, uplatní v něm) do zákonodárství dané země. Stávají se tzv. základními ústavními právy (např. Listina základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku ČR⁵¹³). Platí potom uvnitř určitého právního celku jako propůjčené, právně žalovatelné nároky, jejichž porušení se může trestat státními donucovacími prostředky. Vystihuje se tím tedy legální nárok jedince nebo skupiny na respektování, ochranu a zajištění lidských práv. Morální práva se mohou prosazovat právními institucemi. Zkušenosti bezpráví v rámci státu odkazují na potřebu nadnárodní roviny – lidská práva jsou součástí mezinárodního práva.

Rozlišují se tři roviny vydávání dokumentů:

a) globální (OSN, např. Všeobecná deklarace lidských práv; Úmluva o právech dítěte; Úmluva o právech osob s postižením);

b) regionální (konvence v Evropě, Americe, Africe - př. Rada Evropy: Evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, 1950; Americká konvence o lidských právech, 1978; Lidská práva v Africe- Banjul Charta lidských práv a práv národů, 1981; Arabská charta lidských práv, 2004; EU-Charta základních práv EU, 2000; zde můžeme ještě zmínit příslušné soudy pro lidská práva: Mezinárodní trestní tribunál v Haagu – OSN; Soud pro lidská práva ve Štrasburku – Rada Evropy; Soud pro lidská práva v Luxemburku – EU);

c) rovina jednotlivých států (ústavy; např. již uvedená Listina základních práv a svobod ČR).

⁵¹³ Srov. např. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020102> (13. 10. 2011).

Vše můžeme shrnout skutečností, že lidská práva jsou také – jak jsme již výše naznačili – měřítkem pro spravedlnost pozitivního práva a legitimitu politického vládnutí. Přes pozitivní právo získávají přesnou podobu a sílu k prosazování, nicméně stále přitom odkazují nad právní rovinu tím, že uplatňují etický požadavek, který má důvod v respektování důstojnosti člověka jako subjektu, člověka, jenž je způsobilý k vlastní zodpovědnosti a spoluzodpovědnosti (včetně těch, kdo buď ještě ne, dočasně či trvale ne, nebo už nejsou způsobilí; jinak bychom opomenuli osoby či skupiny osob a nebylo by možno uvažovat o univerzalitě lidských práv). Lidská práva jsou tedy nástrojem kritiky a změny.

12.1.1.6 Kritická

Díky lidským právům je k dispozici nástroj s vysokou právní a morální silou, který umožňuje kritizovat poměry, v nichž není dostatečně respektována, chráněna či zajištěna lidská důstojnost a z ní plynoucí lidská práva. Kriticko-normativní idea lidských práv směřuje ke změně „poměrů“, aby mohli lidé utvářet svůj život se sebeurčením bez diskriminace. V tomto smyslu jsou lidská práva kritickým stimulem trvalé změny.⁵¹⁴

V předchozím textu jsme zasadili lidská práva na rozhraní práva a mravnosti a nyní zde můžeme potvrdit a odůvodnit, že je tomu tak proto, že zavazují k uskutečňování mravních norem v politickém utváření společnosti a na druhé straně činí pozitivní právo kritizovatelné se zřetelem na etickou ideu spravedlnosti.⁵¹⁵

Můžeme ještě připojit, že s tímto znakem souvisí věčný původ lidských práv, totiž že jsou odpovědí na zkušenosti strukturálního bezpráví, jež se má jejich prosazováním překonávat. Jsou výsledkem procesu učení a další citlivosti na různé diskriminace – tento proces je neuzavřený. Proto i katalog fundamentálních lidských práv není statický. Protože odpovídají – jak jsme již četli výše v příspěvku – na různé dějinné zkušenosti bezpráví, podléhá i jejich formulace dějinné změně. Nakonec každá morálka je v tomto smyslu dějinná. V různých dobách a letech přijaté

⁵¹⁴ Srov. také např. v českém jazyce Maier Hans: Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. In: Hanuš Jiří (ed.): Lidská práva. Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci, Brno: CDK, 2001, s. 8-10.

⁵¹⁵ Srov. např. Hilpert Konrad: Menschenrechte und Theologie. Forschungsbeiträge zur ethischen Dimension der Menschenrechte, s. 25-26; Lexikon der christlichen Ethik, Band 2 (L-Z), Freiburg im Br.: Herder, 2003, s. 1163-1165.

dokumenty ukazují rovněž na zkušenost, že se může rozvíjet zmíněná vnímavost-citlivost pro různé diskriminace a porušování rovné důstojnosti a svobody (např. Úmluva o právech dítěte z roku 1989 jako vrchol a základ etap vnímání dítěte a dětství v dějinách; Úmluva o právech osob s postižením z roku 2006 – opět jako dosavadní vrchol rozumění tomu, co znamená postižení; práva žen – Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen ve své preambuli kromě jiného konstatuje, že „*státy, smluvní strany mezinárodních paktů o lidských právech, mají povinnost zabezpečit rovnoprávnost mužů a žen při využívání všech hospodářských, sociálních, kulturních, občanských a politických práv*“; jsou dále však znepokojeny tím, že „*bez ohledu na tyto dokumenty nadále existuje rozsáhlá diskriminace žen a že v podmínkách chudoby mají ženy nejmenší přístup k výživě, zdravotnictví, vzdělání, školení a pracovním příležitostem a jiným potřebám*“; a připomínají dále, že „*diskriminace žen porušuje zásady rovnosti práv a respektování lidské důstojnosti, je překážkou pro účast žen, na rovnoprávném základě s muži, v politickém, společenském, hospodářském a kulturním životě jejich zemí, zabraňuje růstu blahobytu společnosti a rodiny a znesnadňuje plný rozvoj možností žen ve službě pro jejich země a pro lidstvo...*“⁵¹⁶).

Z důvodu této korelace mezi dějinnými podmínkami a lidskoprávními obsahy nemůže existovat žádný vyčerpávající a na čase nezávislý, platný seznam lidských práv. Zkušenosti bezpráví a určitá i latentně přítomná ohrožení se proto fixují jako poznání, za něž nesmí lidstvo na své další cestě *nikdy více* upadnout (např. právo na život a bezpečnost, právo na osobní vlastnictví, právo na ochranu před svévolí při provádění soudních opatření, právo na náboženskou svobodu a svobodu svědomí a právo na sdružování).⁵¹⁷

Řečené budeme ilustrovat slovy preambule mateřského dokumentu lidských práv: „*zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva, a že vybudování světa, ve kterém lidé, zbaveni strachu a nouze, budou se těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu, že je*

⁵¹⁶ Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, OSN, 1979. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004112301> (14. 10. 2011).

⁵¹⁷ Srov. také Hilpert Konrad: Menschenrechte und Theologie. Forschungsbeiträge zur ethischen Dimension der Menschenrechte, s. 25-26; Lexikon der christlichen Ethik, Band 2 (L-Z), s. 1163-1165.

*nutné, aby lidská práva byla chráněna zákonem, nemá-li být člověk donucen uchýlovat se, když vše ostatní selhalo, k odboji proti tyranii a útlaku...*⁵¹⁸

Katalog lidských práv je také otevřen interkulturalitě (dialogu kultur, náboženskému dialogu). Na pozadí bolestných zkušeností bezprávní lze rovněž ukázat důležitost lidskoprávního vzdělávání v současnosti.⁵¹⁹

12.1.1.7 Nedílná a vzájemně závislá a podmíněná

Nejčastěji se setkáme s dělením katalogu lidských práv na občanská, politická, sociální, hospodářská a kulturní. V prosinci roku 1966 byly současně předloženy k podpisu a následné ratifikaci dva protokoly:

Mezinárodní protokol o občanských a politických právech a Mezinárodní protokol o sociálních, hospodářských a kulturních právech. Oba stejně ve svých preambulích uvádějí, že *„ideálu svobodné lidské bytosti těšící se občanské a politické svobodě a svobodě od strachu a nedostatku možno dosáhnout jen tehdy, jestliže budou vytvořeny takové podmínky, v nichž bude moci každý požívat svých občanských a politických práv, jakož i svých práv hospodářských, sociálních a kulturních“*⁵²⁰.

Vídeňská konference o lidských právech z roku 1993 konstatuje, že jsou lidská práva univerzální, nedílná, vzájemně závislá a vzájemně podmíněná.⁵²¹

V druhém článku pak zaznívá, že všichni lidé mají právo na sebeurčení a na základě tohoto práva rozhodují o svém politickém statusu, svobodně uskutečňují svůj ekonomický, sociální a kulturní rozvoj.⁵²²

⁵¹⁸ Všeobecná deklarace lidských práv, 1948. Nemusíme ani dodávat, že se jedná o reakci na otřesné zkušenosti spojené s nacistickým režimem a druhou světovou válkou.

⁵¹⁹ Německá nadace „Erinnerung-Verantwortung-Zukunft“ (Paměť-Zodpovědnost-Budoucnost) se sídlem v Berlíně právě podporuje vybrané projekty v určitých zemích, které prokáží spojení historických zkušeností bezprávi a příslušné lidskoprávní tematiky. Autor tohoto příspěvku je hlavním řešitelem jednoho takového podpořeného projektu, a to s názvem Lidská práva lidí s postižením, smrtelně nemocných a umírajících na pozadí nacistického programu Euthanasie. Jedním z hlavních produktů tohoto projektu bude publikace.

⁵²⁰ In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020103>, <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020104> (13. 10. 2011).

⁵²¹ Vienna Declaration and Programme of Action, čl. 5: *„All human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated“*. In: <http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/%28symbol%29/a.conf.157.23.en> (13. 10. 2011).

⁵²² Tamtéž: *„All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status, and freely pursue their economic, social and cultural development“*

Není proto přijatelné, aby některý stát vybíral a deklaroval, že bude respektovat, chránit a zajišťovat jen např. občanská a politická práva a nerespекtovat, nechránit a nezajišťovat práva sociální, hospodářská a kulturní, nebo naopak. Příklady jednotlivých občanských, politických, sociálních, hospodářských a kulturních práv si uvedeme později při představení dělení lidských práv.

Potvrzuje se pojetí člověka jako individuální i sociální, resp. solidární bytosti, či celostní bytosti se všemi jejími rozměry. Nakonec i takové základní právo na svobodu vyznání v sobě obsahuje individuální i sociální rozměr (např. prožívání a slavení víry ve společenství, sociální jednání ve prospěch potřebných).

K tomuto znaku také patří, že i když je základem lidských práv lidská důstojnost v jednotném čísle, lidská práva z ní odvozená existují jen v plurálu. Množina či katalog lidských práv tvoří spojitost vzájemně podmíněných a závislých jednotlivých práv. Vzájemná podmíněnost a závislost je buď komplementární, tzn. že nezajištěním či porušením jednoho práva se porušuje i právo jiné (např. porušením již někde výše zmíněného práva na vzdělání se porušuje následně i právo na svobodu projevu a informování, na svobodu zvolit si povolání a právo na práci), nebo napjatá (např. na právo svobodu projevu má své hranice, není absolutní, a je tedy omezeno právem druhého, aby nebyla poškozena jeho čest nebo aby nebyl diskriminován).

To neubírá nic na skutečnosti, že se tato práva jako kriticko-normativní, univerzální a nedílná ve vzájemném vztahu doplňují v naplňování společného cíle, totiž v utváření svobodného sociálního řádu, který odpovídá lidské důstojnosti. Lidská důstojnost se uznává a naplňuje v právech rovné solidární svobody, která odpovídají trojici principů „svoboda, rovnost, solidarita“. Odmítá se jak autoritářský kolektivismus, tak sociální vyloučení.

12.2 Nejrozšířenější kategorizace a diferenciacie lidských práv

U představení hlavních znaků lidských práv – resp. u bodu nedílná a vzájemně podmíněná a závislá - jsme si přislíbili, že si u pojednání o neznámějším dělení lidských práv ukážeme některá jednotlivá práva z různých kategorií lidských práv. Nyní k tomuto kroku proto přistoupíme a předložíme si nejrozšířenější dělení lidských práv a následně určitý model rozvrstvení lidských práv v rámci jejich rozšiřování a rozvoje.

Na příkladu dvou mezinárodních paktů jsme poznamenali několik výrazů, které ukazují na určitou diferenciaci a kategorizaci lidských práv. Ta však nic nemění

na podstatném znaku nedílných a vzájemně podmíněných a závislých lidských práv. Katalog zahrnující všechna práva z těchto nadepsaných kategorií bychom našli i v jiných dokumentech, např. v Úmluvě o právech dítěte či v Chartě základních práv EU.

12.2.1 Občanská a politická práva

Brání státu, aby něco konal, a opravňují naopak občany, aby něco konali.

12.2.1.1 Občanská práva⁵²³

Představují především liberální práva na ochranu, z nichž můžeme jmenovat osobní svobodu, integritu a nedotknutelnost osoby, svobody vyznání, svědomí, projevu, soukromí. Vzhledem k zajímavému a podnětnému členění Charty základních lidských práv EU: hlavy Důstojnost-Svobody-Rovnost-Solidarita-Práva občanů-Spravedlnost budeme kromě příslušného mezinárodního paktu vybírat příklady jednotlivých práv z této Charty a dále samozřejmě z Listiny základních práv a svobod ČR (dále jen Listina).

Každému náleží právo na život (čl. 2 Charty, čl. 6 Paktu),

na osobní integritu (čl. 3 Charty; odst. 1 rozvádí na právo na osobní tělesnou a duševní integritu),

zákaz mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu (čl. 4 Charty, čl. 7 Paktu), právo na svobodu a bezpečnost: „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a dopravovaných zpráv“ (čl. 7 Charty; srov. čl. 9 a 17 Paktu – včetně ochrany před útoky proti cti a pověsti),

právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 10 Charty, čl. 18 Paktu),

na svobodu projevu a informování (čl. 11 Charty, čl. 19 Paktu).

Listina zaručuje dle čl. 6, že „Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením“;

nedotknutelnost osoby a jejího soukromí (čl. 7 odst. 1), že „Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu“ (odst. 2);

⁵²³ Zde můžeme odkázat jako na určité rozvinutí či doplnění na příspěvek kolegy Petra Jandejska Lidská práva a občanská společnost a na téma výhrady svědomí.

dle článku 10 „Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.

(2) Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života.

(3) Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě“;

dále je zaručena svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání: „Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání“ (čl. 15 odst. 1), „Každý má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu“ (čl. 16 odst. 1).

Citací posledního článku zamýšlíme současně propojení s místem, v němž jsme svobodu vyznání použili jako příklad pro celostní chápání člověka i v rámci lidských práv, tzn. pro individuální i sociální rozměr. Rovněž jsme jinde odkázali zájemce na delší hlubší systematické probrání základního lidského práva na svobodu vyznání. Zde můžeme ještě přiložit odkaz na zprávu Českého helsinského výboru o svobodě vyznání v ČR⁵²⁴.

12.2.1.2 Politická práva

Odrážejí myšlenku demokratické participace a z nich lze uvést právo na svobodu shromažďovací a sdružovací (čl. 12 Charty, čl. 21 a 22 Paktu),

právo volit a kandidovat (čl. 39 a 40 Charty, čl. 25 Paktu),

petiční právo (čl. 44 Charty).

Listina nadepisuje oddíl druhý Politická práva, který spadá do Hlavy druhé Lidská práva a základní svobody a navazuje na oddíl první Základní lidská práva a svobody.

Mezi politickými právy najdeme např. petiční právo (čl. 18);

právo se pokojně shromažďovat (čl. 19), v jehož odst. (2) se nám objeví výraz „mrvnosti“, a proto jej zmíníme. Tento odstavec ukazuje, že právo se shromažďovat není absolutní a že podléhá možným zákonným omezením, která jsou odůvodněna takto: „v případech shromáždění na veřejných místech, jde-li o opatření

⁵²⁴ Viz Štampach O. Ivan: Zpráva o svobodě vyznání v ČR v roce 2009. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=1970010107> (15. 10. 2011).

v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, ochranu veřejného pořádku, zdraví, mravnosti, majetku nebo pro bezpečnost státu. Shromáždění však nesmí být podmíněno povolením orgánu veřejné správy“.

Také si můžeme připomenout, že jedno právo zde „naráží“ na druhé či další práva druhých, a proto se musí v daném případě zvažovat a rozhodnout, kterému náleží vyšší právní a morální síla. Bylo by asi velmi zajímavé naslouchat při nějakých právních výkladech a sporech interpretaci pojmů zdraví a mravnost...; stejně tak platí omezení pro svobodu projevu a právo na informace (Listina, čl. 17): každý má samozřejmě, ale i sice „*právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu*“ (odst. 2), cenzura je nepřijatelná (odst. 3), nicméně „*Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti*“ (odst. 4);

právo se svobodně sdružovat (čl. 20);

„*právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny*“ (čl. 23).

12.2.2 Hospodářská, sociální a kulturní práva

Zavazují stát, aby něco podnikl k tomu, aby zajistil všem občanům lidsky důstojné životní podmínky, kterých by nebylo možno dosáhnout bez státních aktivit. Jak jsme sledovali a odůvodňovali výše, považují se lidská práva za práva na svobodu. Hospodářská, sociální a kulturní práva chrání svobodu, sebeurčení všech a působí na společnost, aby se v ní lidé mohli svobodně rozvíjet: „*Chrání proto způsobilost člověka a podporují podmínky, aby bylo možno v hospodářských, sociálních a kulturních oblastech života jednat ve svobodě s vlastní zodpovědností a na základě sebeurčení*“⁵²⁵.

V návaznosti na řečené si uvedeme příklady některých těchto práv.

⁵²⁵ Lohrenscheit Claudia, Trisch Oliver: Unterrichtsmaterialien für die Menschenrechtsbildung an Schulen. Für Schülerinnen und Schüler ab Jahrgangsstufe 8. Wirtschaftliche, soziale und kulturelle Menschenrechte, s. 2.

Začneme v kontextu publikace právem na vzdělání. Čl. 14 Charty zajišťuje každému právo na vzdělání, na odbornou přípravu a na další vzdělávání (odst. 1). Ve stejném duchu vyznívá čl. 13 Paktu, který však dále rozvíjí cíl vzdělání:

„vzdělání bude směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a smyslu pro její důstojnost a posílení úcty k lidským právům a základním svobodám“ a umožní všem osobám „účinnou účast ve svobodné společnosti, napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, jakož i k rozvoji činnosti Organizace spojených národů pro zachování míru“ (odst. 1);

smluvní strany paktu se potom v odstavci 2 písmeno e) zavazují k tomu, že bude *„na všech stupních aktivně usilováno o rozvoj školského systému, bude zaveden přiměřený systém stipendií a soustavně budou zlepšovány materiální podmínky vyučujících“*; v souvislosti ještě s tématem etického vzdělávání můžeme přečíst odst. 3 Paktu a čl. 14 odst. 3 Charty, v němž se smluvní státy zavazují k tomu, že budou *„respektovat svobodu rodičů, případně poručníků, zvolit pro jejich děti jiné školy než ty, které byly zřízeny veřejnými orgány, které odpovídají takové minimální úrovni vzdělání, jaká je stanovena nebo schválena státem, a zajišťovat náboženskou a morální výchovu jejich dětí ve shodě s jejich vlastním přesvědčením“ (Pakt)*

a že *„Svoboda zakládat vzdělávací zařízení při náležitém respektování demokratických zásad a práva rodičů podle jejich náboženského a filosofického přesvědčení a pedagogických názorů zajišťovat vzdělání a učení svých dětí musí být respektována v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují uplatňování této svobody a tohoto práva“ (Charta).*

Právo každého na vzdělání zaručuje i Listina (čl. 33 odst. 1) a rozvíjí, že *„Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách“ (odst. 2).*

Jinak Listina má nadepsána Hospodářská, sociální a kulturní práva u Hlavy čtvrté. Setkáme se zde se s právem na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu (čl. 26 odst. 1), s právem *„získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje“ (odst. 2);* s právem zaměstnanců na *„spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky“ (čl. 28);* s právem žen, mladistvých a osob s postižením na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky

(čl. 29 odst. 1) a právem mladistvých a osob s postižením na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě povolání (odst. 2);

s právem na zdraví dle čl. 31: „*Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.*“

Článek 15 Charty hovoří v tomto kontextu o svobodě zvolit si povolání a o právu na práci, o právu na bezplatné zprostředkování práce (čl. 29), o právu na spravedlivé a slušné pracovní podmínky (čl. 31), které jsou specifikovány ve dvou odstavcích, přičemž ten první stanovuje, že „*každý pracovník má právo na pracovní podmínky respektující jeho zdraví, bezpečnost a důstojnost*“.

Smluvní státy uznávají prostřednictvím článku 6 odstavce 1 Paktu právo na práci a zavazují se, že „učiní příslušné kroky k ochraně tohoto práva“. Na odstavci 2 si budeme ještě ilustrovat onu výše v textu naznačenou tzv. triádu lidskoprávních povinností, která zahrnuje závazek státu nejen respektovat, chránit, ale i zajišťovat základní lidská práva, a nedílnost lidských práv: „*Opatření, jež mají být učiněna státy, smluvními stranami Paktu, k dosažení plného uskutečnění tohoto práva, budou zahrnovat programy technického a odborného zaškolení a výcviku, plány a prostředky k dosažení stálého hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje a plné a produktivní zaměstnanosti za podmínek zajišťujících jednotlivci základní politické a hospodářské svobody.*“

A ještě zmíníme právo každého na ochranu zdraví, jak jej zaručuje článek 31 Listiny: „*Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.*“

Smluvní státy Paktu uznávají v článku 12 „*právo každého na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví*“ (odst. 1) a zavazují se učinit příslušná opatření „*k dosažení plného uskutečnění tohoto práva*“ (odst. 2 písmena a) – d)).

Konečně článek 35 Charty nadepsaný Ochrana zdraví ustanovuje, že „*Každý má za podmínek stanovených zákony a praxí jednotlivých států právo na preventivní zdravotní péči a na lékařské ošetření...*“

12.2.3 Solidární práva

Ještě se někdy uvádějí tzv. solidární práva, k nimž se řadí např. právo na rozvoj, životní prostředí a mír. Otázkou zůstává, kdo je adresátem závazku, v každém

případě se podotýká, že uskutečnění těchto práv vyžaduje spolupráci mezinárodního společenství.⁵²⁶

Jako příklad můžeme uvést Deklaraci z Ria o životním prostředí a rozvoji z roku 1992, v němž zaznívá několik zásad, z nichž můžeme vybrat Zásadu 1, podle níž jsou „*Lidské bytosti ve středu úsilí o trvale udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život v harmonii s přírodou*“; „*Mít, rozvoj a ochrana životního prostředí jsou vzájemně závislé a neoddělitelné*“ (Zásada 25)⁵²⁷.

Je jasné, že jednotlivé kategorie a jednotlivá práva zvou k hlubšímu pojednání a výkladu a vyžadují to. Můžeme zde aspoň odkázat na jednotlivé výbory OSN pro jednotlivé kategorie či zvláště zranitelné skupiny pro porušování lidských práv a jejich interpretace a závěrečné zprávy jednotlivým zemím.

Nabídnuté seznámení chce také přispět k dalším diskusím a případnému hlubšímu studiu.

12.3 Koncepte hlavních dimenzí lidských práv

Toto rozvrstvení lidských práv nechce zachycovat historický vývoj, spíše navazuje na téma věcného původu lidských práv, a sice jako odpovědi na bolestné zkušenosti bezpráví, které je třeba překonat a před nimiž se lidé potřebují chránit. Načrtává proto spíše systematické obsahové hledisko rozšiřování a rozvoje lidských práv.⁵²⁸

Někdy se místo dimenzí používá označení generace.

12.3.1 Dimenze první

První dimenze vyznačuje práva, která směřují k ochraně lidské důstojnosti a lidského života (např. právo na život, zákaz mučení a nelidského zacházení, zákaz otroctví a nucených prací, právo na svobodný rozvoj osobnosti) a zahrnují procesní záruky lidských práv (např. právo na spravedlivý proces, presumpce nevinny). Jedná se o klasická práva na ochranu prostoru pro osobní jednání a život, který je

⁵²⁶ Srov. Fritzsche K. Peter: Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten, s. 22.

⁵²⁷ Deklarace z Ria o životním prostředí a rozvoji, OSN, CONF. 151/26, 1992.
In: <http://www.un-documents.net/rio-dec.htm> (15. 10. 2011).

⁵²⁸ Srov. např. Fritzsche K. Peter: Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten, s. 24.

chráněn před ataky zvnějšku, zejména ze strany státu. Označují se proto jako negativní práva na ochranu⁵²⁹.

12.3.2 Dimenze druhá

Druhá dimenze zahrnuje politická práva a svobody (např. aktivní a pasivní volební právo, svoboda vyznání, svědomí, projevu, myšlení, shromažďování, sdružování, tisku).

O politických právech se mluví jako o pozitivních právech na účast, protože zajišťují, že se mohou lidé účinně účastnit rozhodovacích procesů, které se týkají všech.⁵³⁰

12.3.3 Dimenze třetí

Třetí dimenze obsahuje hospodářská, sociální a kulturní práva (viz výše a ještě doplníme o právo na pitnou vodu, výživu, oblečení, sociální zabezpečení, přiměřený životní standard). Ta se označují jako pozitivní práva na podíl, protože zabezpečují rámcové podmínky, které mají umožnit uskutečňování práv na svobody a politických práv na účast.⁵³¹

12.3.4 Dimenze čtvrtá

Čtvrtou, nejvíce diskutabilní dimenzí, jsou práva nově se utvářející, jejichž povaha je smíšená (tzn. že jsou individuální i kolektivní: právo na přístup k informacím, na zdravé a čisté životní prostředí, na přírodní zdroje a nedotčenou přírodu, na mír, na společné dědictví lidstva).

Vzhledem k tomu, že reagují na nespravedlivé rozdělování zdrojů a životních možností mezi národy, tematizují se jako práva na solidaritu, která znamenají požadavky na každou zodpovědnou politiku. Právním subjektem zde nejsou jednotlivé osoby, ale národy, proto se jim nepřiznává v užším smyslu slova status lidských práv a nazývají se kolektivními právy, která nemají předstátní charakter, ale jako standardy pro jednání státu mají vztah k lidským právům.⁵³²

⁵²⁹ Srov. Gesetz und Evangelium. Eine Studie, auch im Blick auf die Entscheidungsfindung in ethischen Fragen. Ergebnis eines Studienprozesses der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE), s. 135.

⁵³⁰ Srov. tamtéž, s. 136.

⁵³¹ Srov. tamtéž.

⁵³² Srov. tamtéž, s. 136-137.

12.4 Lidská práva v biomedicínsko-etických diskusích

Dalším příkladem bude oblast biomedicíny, resp. biomedicínsko-etických diskusí, a role a postavení lidských práv v nich.

Členské státy Rady Evropy se například zavázaly v Úmluvě o lidských právech a biomedicině, že budou chránit a zajišťovat lidskou důstojnost a základní práva a svobody každého jednotlivce v souvislosti s aplikací biologie a medicíny.⁵³³ Snad si zaslouží prostor malá poznámka, že přijetí takového dokumentu neznamena, že by hned všichni v oblasti lidských práv a etiky, resp. biomedicínské etiky, text nekriticky přijali a doporučovali k ratifikaci. Doložit můžeme tuto zkušenost interpretací této úmluvy některými německými (teologickými) etiky, kteří ji kritizovali zejména za to, že nedostatečně chrání osoby, které nejsou způsobilé dát souhlas v rámci pokusů na nich prováděných, a embrya.⁵³⁴ Na tom je přinejmenším vidět, že existence a přijetí nějakého takového dokumentu na politické úrovni ještě nezaručuje bezproblémovost, dostatečnou ochranu všech osob za různých okolností a že potřebuje kritickou četbu a interpretaci ze strany odborné veřejnosti.

Dále je patrné, že přijetí takového dokumentu znamená také určitý politický kompromis, aby byla možná shoda. Rovněž lze vyčíst skutečnost známou i s ohledem na platnost zákonů v právním demokratickém státě, že totiž platnost určitých zákonů, tzn. legální úprava, pro každého neznamena hned legitimitu.⁵³⁵

V uvedené úmluvě nebyli tematizováni lidé umírající a smrtelně nemocní, proto bylo vzhledem k mnoha problémům v této fázi života přijato na úrovni Rady Evropy Doporučení č. 1418/1999 o ochraně lidských práv a důstojnosti nevléčitelně nemocných a umírajících, jež je spíše známo pod označením Charta práv umírajících.⁵³⁶

⁵³³ Srov. Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, Oviedo, 1997. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020124> (7. 10. 2011).

⁵³⁴ Např. Mieth Dietmar: Was wollen wir können? Ethik im Zeitalter der Biotechnik, Freiburg im Br.: Herder, 2002, s. 334-343.

⁵³⁵ Jen krátce nějaký příklad: za určitých přesně vymezených okolností zákonem dovolené potraty nevedou k závěru, že jsou pro všechny ženy a muže morálně přijatelné, resp. i když je zákon takovým způsobem dovoluje a netrestá, pro mnohé jsou i tak nelegitimní z eticko-právních důvodů. Legální se tedy nerovná legitimní. Podobně by bylo možno ilustrovat příkladem euthanasie.

⁵³⁶ Srov. Doporučení Rady Evropy č. 1418 / 1999 „O ochraně lidských práv a důstojnosti nevléčitelně nemocných a umírajících“ („Charta práv umírajících“), in: http://is.muni.cz/th/40333/lf_m/Pri-loha_c_4.pdf (7. 10. 2011).

V preambuli vycházejí smluvní státy ze skutečnosti, že „*Povinnost respektovat a chránit důstojnost všech nevyлéčitelně nemocných a umírajících osob je odvozena z nedotknutelnosti lidské důstojnosti ve všech obdobích života. Respekt a ochrana nacházejí svůj výraz v poskytnutí přiměřeného prostředí, umožňujícího člověku důstojné umírání.*“

Už z citovaného úryvku je zřejmé, že se jednotlivá relevantní práva odvozují z principu lidské důstojnosti. Toto ukotvení ve struktuře textu doporučení se potvrzuje, když jsou hlavní pilíře dokumentu nadepsány: „*Základní práva odvozená z důstojnosti nevyлéčitelně nemocných nebo umírajících osob jsou dnes ohrožena mnoha faktory:...*“ a „*Shromáždění proto doporučuje, aby Výbor ministrů vyzval členské státy Rady Evropy, aby ve všech ohledech respektovaly a chránily důstojnost nevyлéčitelně nemocných nebo umírajících lidí, a to tím:...*“.

Vždy pod nadpisy následují konkrétní body, které vystihují ohrožení i naplňování, např.

*„nedostatečnou dostupností paliativní péče a dobré léčby bolesti;
častým zanedbáváním léčby fyzického utrpení a nebráním zřetele na psychologické, sociální a spirituální potřeby;*

umělým prodlužováním procesu umírání buď nepřiměřeným používáním medicínských postupů, nebo pokračováním v léčbě bez souhlasu nemocného;

a naopak pomocí kroků zajišťování, mezi nimiž můžeme vybrat uznání a hájení nároku nevyлéčitelně nemocných nebo umírajících lidí na komplexní paliativní péči; ochranu práva na sebeurčení;

uznání práva na život a zákaz úmyslného usmrcení těchto osob.

Na konkrétních vyjádřeních bychom si taky rádi ukázali, že jsou takové lidsko-právní – stejně jako jiné etické – normy smíšené, tzn. že zohledňují poznatky a zkušenosti zúčastněných odborností.

Jestliže název Úmluvy o lidských právech a biomedicíně poukazoval na zapojení lidských práv do biomedicíny – jinak to stejně ani není možné, vezmeme-li v potaz právní a morální sílu lidských práv, tedy není možné je nerespektovat v takové oblasti – objevuje se v názvu dalšího dokumentu, a sice Všeobecné deklaraci o bioetice a lidských právech⁵³⁷, vztah bioetiky a lidských práv. Preambule vyzývá

⁵³⁷ Srov. Všeobecná deklarace o bioetice a lidských právech, UNESCO, 2005, in: CELAB: Bioetika v UNESCO, Základní texty, CENTER FOR ETHICS AND LAW IN BIOMEDICINE, 2008.

k tomu, aby se etické záležitosti v tomto kontextu zvažovaly s „náležitým respektem k důstojnosti lidské osoby a všeobecnou úctou k lidským právům a základním svobodám a jejich dodržování“;

a vyjadřuje neochvějné přesvědčení, že je „nutné a aktuální, aby mezinárodní společenství stanovilo univerzální principy, které poskytnou základ pro reakci lidstva na stále narůstající dilemata a kontroverze, které představuje věda a technologie pro lidstvo a životní prostředí“.

A ještě jeden postřeh: preambule bere zřetel na kulturní pestrost lidstva a zdůrazňuje přitom, že se na ni nelze „odvolávat na úkor lidských práv a základních svobod“. Upozorňujeme na tento postřeh také proto, že jsme výše uvažovali o rozmanitosti morálních přesvědčení, která mohou být i kulturně podmíněna.

V této deklaraci je lidským právům přidělena stěžejní role a postavení v rámci biomedicínsko-etických diskusí, a to i v kontextu globálního, kulturně pestrého světa.

12.5 Sociální práce jako lidskoprávní profese⁵³⁸

Oborový kontext nás vede k příkladu pojetí sociální práce dle mezinárodního etického kodexu sociálních pracovníků, který konstatuje a stanovuje v definici sociální práce, že jsou principy lidských práv zásadní pro sociální práci. Zmíněná práva chápe jako ta, která vycházejí z lidské důstojnosti.⁵³⁹

Manuál s názvem Lidská práva a sociální práce, který byl vydán pro školy vzdělávající v sociální práci a pro profesi sociální práce, uvádí, že jsou lidská práva neoddelitelnou součástí teorie, praxe i morálních názorů v oblasti sociální práce; že se musejí tyto právní nároky, které korespondují se základními životními potřebami člověka, více uplatňovat a posilovat;

⁵³⁸ Tuto podkapitolku je možno také číst v propojení s příspěvkem kolegy Petra Jandejska o lidských právech v sociální práci.

⁵³⁹ Srov. např. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. Návrh přijatý valným shromážděním IFSW (Mezinárodní federace sociálních pracovníků), Adelaide, Austrálie, 29. 9. - 1. 10. 2004.
In: <http://www.socialnipracovnici.cz/images/pdf/Mezinarodni%20eticky%20kodex.pdf> (6. 10. 2011);
Ethics in Social Work, Statement of Principles, in: <http://www.ifsw.org/f38000032.html> (6. 10. 2011); rozvedeno více také v textu Milfait René: Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků. Objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi.
In: Etika a lidská práva v sociální práci, Praha: Centrum sociálních služeb Praha, JPD 3 – CZ.04.3.07/2.1.00.1/0003, 2008, s. 61-76.

že tvoří ospravedlnění a popud pro jednání v oblasti sociální práce.⁵⁴⁰ Proto se také sociální práce pojímá jako lidskoprávní profese.⁵⁴¹

12.6 Lidské povinnosti na základě lidských práv

Helmut Schmidt říká ve své předmluvě k *Všeobecnému prohlášení lidských povinností* navržených *InterAction Council* při příležitosti 50. výročí přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv* (globální úroveň OSN): „*Bez vědomí odpovědnosti jednotlivce může svoboda upadnout do nadvlády silných a mocných. Proto je stálým úkolem politiků a občanů států, aby udržovali v rovnováze práva a odpovědnosti.*“⁵⁴²

Podobně jako tehdy *Všeobecná deklarace lidských práv* má mít toto prohlášení lidské odpovědnosti charakter etického apelu s nadějí, že může mít v budoucnu právní a politické účinky.

Dále připomíná, že „*my občané máme nejen práva k ochraně před cizí svévolí, nýbrž stejně tak povinnosti a odpovědnost vůči našim spoluobčanům. Žádná demokracie a žádná otevřená společnost nemůže natrvalo existovat bez dvojího principu práv a povinností. (...) Kdo chce zabránit hrozícímu střetu kultur, ten k tomu nepotřebuje v žádném případě jen hospodářský a vojenský potenciál, nýbrž potřebuje morálku, která může být uznána také všemi dalšími.*“⁵⁴³

V preambuli tohoto *Všeobecného prohlášení lidských povinností* stojí:

„*protože je uznání důstojnosti, která tkví ve všech členech lidské rodiny, a rovných a nezadatelných práv základem pro svobodu, spravedlnost a mír ve světě, a protože zahrnuje povinnosti nebo odpovědnosti (responsibilities),*

protože má exkluzivní trvání na právech za následek konflikt, rozdělení a nekonečný spor a protože může zanedbávání lidských povinností vést k nezákonnosti a chaosu,

⁵⁴⁰ International Federation of Social Workers (IFSW), International Association of Schools of Social Work (IASSW) and UNO: *Human Rights and Social Work: A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession*, 1994. In: <http://www.ifsw.org> (6. 10. 2011).

⁵⁴¹ Srov. Staub-Bernasconi Silvia: *Soziale Arbeit : Dienstleistung oder Menschenrechtsprofession? Zum Selbstverständnis Sozialer Arbeit in Deutschland mit einem Seitenblick auf die internationale Diskussionslandschaft.* In: Lob-Hüdepohl Andreas/Lesch Walter (Hg.): *Ethik Sozialer Arbeit – Ein Handbuch: Einführung in die Ethik der Sozialen Arbeit*, UTB/Schöningh, 2007, s. 20-54.

⁵⁴² *Allgemeine Erklärung der Menschenpflichten. Ein Vorschlag*, H. Schmidt (Hrsg.), Piper Verlag 1997, s. 8.

⁵⁴³ Tamtéž., s. 16-17.

12.7 Závazky světového étosu jako podpora a prohloubení lidských práv

Kontextem následujících myšlenek bude vztah univerzálních eticko-právních měřítek a partikulárních morálek, pluralistické společnosti a právního státu, různých duchovních tradic a globálního světa.

Signatáři Prohlášení ke Světovému étosu upozorňují jako lidé, kteří se hlásí k určitým náboženským nebo eticko-filosofickým tradicím lidstva, na to, že „*povinnosti byly po tisíciletí formulovány dříve než práva*“.⁵⁴⁷

Vyznávají svou zkušenost, že „*nelze vytvořit lepší řád světa nebo jej dokonce vnutit pouhými zákony, nařízeními a konvencemi; že uskutečnění míru, spravedlnosti a uchování Země závisí na tom, jako budou lidé schopni a ochotni uskutečňovat právo;*

že boj za právo a svobodu předpokládá vědomí zodpovědnosti a povinnosti, a je tudíž třeba oslovovat lidské srdce i rozum;

že právo bez mravnosti se dlouho neudrží, a že tudíž není možný nový řád světa bez světového étosu“.⁵⁴⁸

Zdůrazňují rovněž, že by nakonec měli všichni lidé jen práva, jež by uplatňovali vůči jiným, avšak nikdo by už neznal povinnosti, bez nichž práva nemohou fungovat. Poukazují na to, co se podle nich v moderních diskusích o lidských právech přehlíží: všechna práva implikují povinnosti, i když platí, že ne všechny povinnosti plynou z práv.⁵⁴⁹

Autoři tohoto projektu kladou sobě i ostatním otázku, *co má ale platit pro všechny lidi a každého jednotlivce? Existují vůbec taková pevná (neochvějná) měřítká, kterých by se měli držet dokonce představitelé v politice, ekonomice, vědě a náboženství? Může existovat nějaká základní norma, základní kritérium pro všechny lidi bez výjimky? Sami ve svém Prohlášení nabídnou odpovědi.*⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Küng Hans: Světový étos pro politiku a hospodářství, Praha: Vyšehrad 2000, s. 129.

⁵⁴⁸ Küng Hans/Kuschel Karl-Josef: Prohlášení ke světovému étosu. Deklarace Parlamentu světových náboženství, s. 15.

⁵⁴⁹ Küng Hans: Světový étos pro politiku a hospodářství, s. 130-131.

⁵⁵⁰ Srov. Küng Hans, Kuschel Karl-Josef: Prohlášení ke světovému étosu. Deklarace Parlamentu světových náboženství, Brno: CDK, 1997; Küng Hans, Kuschel Karl-Josef: Wissenschaft und Weltethos, München: Piper, 2001; Küng Hans: Světový étos pro politiku a hospodářství, Brno: CDK, 1998; Küng Hans: Was ich glaube, München: Piper, 2009, s. 72-92.

Poprvé byl projekt Světový étos představen jako snaha o odpověď na globalizaci a globální problémy v různých oblastech (věda, politika, hospodářství, mír) v roce 1990. Rozhodující úlohu přitom sehrál prof. Hans Küng z Tübingen. Kontext hledání orientace v etických otázkách (*odkud etická orientace a jak se má prosadit? Jak najít životní cestu a setrvat na ní?*), kladení otázek typu: „*Za jakých podmínek můžeme jako lidé lidštěji utvářet náš individuální a sociální život?*“ a individualizace a pluralizace sekulární společnosti. Zde tvrzení: globalizace vyžaduje, nemá-li mít nehumánní dopady, i globalizaci étosu. *Jak tedy dosáhnout minimální shody v základních etických měřítcích, normách a postojích, které jsou nutné pro lidsky důstojné soužití v různých oblastech lidského života a praxe? Kde vzít tato měřítká, priority, odkud značení životní cesty?*

V roce 1993 pak schválil Parlament světových náboženství v Chicagu Prohlášení k světovému étosu, které se orientovalo na základní konsens, bylo koncipováno v Tübingen a bylo výsledkem mezinárodně a mezinábožensky propojeného procesu komunikace.

Šlo o rozpomenutí se na základní etické normy v dědictví lidstva, které mají pomáhat k tomu, aby se udržel pro všechny směr na cestách života a soužití, aby se nově nacházely a uskutečňovaly životní postoje, měřítká a smysl života: „*spoléháme na to, že naše často až tisícileté náboženské a etické tradice obsahují dostatek prvků étosu, které jsou pro všechny lidi dobré vůle, náboženské i nenáboženské, přesvědčivé (rozumné) a žitelné*“ (kap. II).

Co má ale platit pro všechny lidi a každého jednotlivce? Existují vůbec taková pevná (neochvějná) měřítká, kterých by se měli držet dokonce představitelé v politice, ekonomice, vědě a náboženství? Může existovat nějaká základní norma, základní kritérium pro všechny lidi bez výjimky?

Tento projekt označuje toto základní kritérium lidskostí, humanitou (skutečnou, pravou lidskostí). Proto zde formulují jako základní normu autonomní lidské mravnosti toto elementární rozlišování mezi dobrem a zlem: dobro je to, co pomáhá člověku k tomu, aby byl skutečně člověkem; zlo je oproti tomu vše, co lidské bytí zraňuje, poškozují, zamezuje mu.

Humanita je proto prvním základním principem tohoto společného étosu lidstva: *s každým člověkem se má zacházet skutečně lidsky* – bez ohledu na pohlaví, etnický původ, sociální status, jazyk, věk, národnost, náboženství, světový názor. Humanita zde znamená základní etickou zásobárnu měřítek a standardů, které se

očekávají ode všech lidí nezávisle na daných pojetích člověka. Proto hraje důležitou roli v etické i náboženské výchově.

Setkává se zde humanistický étos a světová náboženství.

To, co OSN slavnostně vyhlásila na rovině práva, chtěli potvrdit a prohloubit i signatáři *Prohlášení ke světovému étosu* ze dne 4. září 1993 v Chicagu, a to z hlediska étosu, přičemž jim jde o *plnou realizaci nedotknutelnosti lidské osoby, nezczitelnosti svobody, principiální rovnosti lidí a nutné solidarity a vzájemné závislosti všech lidí*.⁵⁵¹ Proto jsou vázáni všichni, jedinci i stát, aby tuto důstojnost respektovali a garantovali její účinnou ochranu. V této důstojnosti se zakládají lidská práva i povinnosti. Vyznávají svou zkušenost, že „nelze vytvořit lepší řád světa, nebo jej dokonce vnutit pouhými zákony, nařízeními a konvencemi; že uskutečnění míru, spravedlnosti a uchování Země závisí na tom, jak budou lidé schopni a ochotni uskutečňovat právo;

že boj za právo a svobodu předpokládá vědomí zodpovědnosti a povinnosti, a je tudíž třeba oslovovat lidské srdce i rozum;

že právo bez mravnosti se dlouho neudrží, a že tudíž není možný nový řád světa bez světového étosu“.

Světový étos přitom chápou jako „základní konsensus ve vztahu k existujícím závazným hodnotám, neměnným měřítkům hodnot a základním osobním postojům“.⁵⁵²

Vyjadřují také své přesvědčení, že „všichni jsme zodpovědní za lepší řád světa. Naše nasazení pro lidská práva, za svobodu, spravedlnost, mír a zachování země je bezpodmínečné. Naše rozdílné náboženské a kulturní tradice nám nesmějí bránit v tom, abychom se společně aktivně zasazovali za lidskost proti všem formám nelidskosti. Principy vyslovené v tomto prohlášení mohou přijmout všichni lidé s morálním přesvědčením, ať už se zakládá na náboženství či nikoliv. ...“⁵⁵³

Jako lidé, kteří se hlásí k určitým náboženským nebo eticko-filosofickým tradicím lidstva, upozorňují, že „povinnosti byly po tisíciletí formulovány dříve než práva“.⁵⁵⁴

⁵⁵¹ H. Küng/K.-J. Kuschel, *Prohlášení ke světovému étosu. Deklarace Parlamentu světových náboženství*, CDK Brno, 1997, s. 15.

⁵⁵² Tamtéž, s. 15-16.

⁵⁵³ Tamtéž, s. 14.

⁵⁵⁴ H. Küng, *Světový étos pro politiku a hospodářství*, Vyšehrad 2000, s. 129.

Již v diskusi o lidských právech ve francouzském revolučním parlamentu v roce 1789 byl vznesen požadavek: jestliže se proklamuje deklarace práv člověka, je třeba s tím spojit deklaraci povinností člověka. Tato Deklarace práv člověka a občana ze dne 26. srpna 1789 má přímo za cíl, aby: „*tato deklarace, jsouc stále dostupná všem členům společnosti, jim trvale připomínala jejich práva a jejich povinnosti*“.⁵⁵⁵

Autoři projektu *Světový étos* zdůrazňují, že by nakonec měli všichni lidé jen práva, jež by uplatňovali vůči jiným, avšak nikdo by už neznal povinnosti, bez nichž práva nemohou fungovat. Poukazují na to, co se podle nich v moderních diskusích o lidských právech přehlíží: všechna práva implikují povinnosti, i když platí, že ne všechny povinnosti plynou z práv.⁵⁵⁶

Dva základní principy tohoto Prohlášení jsou:

1. *S každým člověkem se má zacházet skutečně lidsky* – bez ohledu na pohlaví, etnický původ, sociální status, jazyk, věk, národnost, náboženství, světový názor. Pravidlo humanity jako nejzákladnější pravidlo humánního étosu.
2. *Každý člověk má jednat vůči druhým v duchu solidarity*. Na každého a všechny, na rodiny a společenství, na národy a náboženství se má aplikovat prastarý pokyn mnoha etických a náboženských tradic: „Co nechceš, aby ti dělali druzí, nečiň také ty jim; co chceš, aby ti činili druzí, čiň také jim.“

Označuje se jako zlaté pravidlo etiky.

Vsuvka k onomu zlatému pravidlu: – „*co nechceš, aby ti činil druhý, nedělej také nikomu jinému*“; nebo pozitivně formulováno: „*jednej se svými bližními tak, jak chceš, aby oni jednali s tebou*“ (srov. Tob 4,16; Mt 7,12; Lk 6,31);

některé formulace tohoto zlatého pravidla zní takto:

„co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim“;⁵⁵⁷

„nečiň jiným, co nechceš, aby činili tobě“;⁵⁵⁸

dále slova vložená do úst Ježíši z Nazaretu: „jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi“ a „jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jednejte vy s nimi“;⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Deklarace práv člověka a občana ze dne 26. srpna 1789. In: J. Kuba, *Filosofie lidských práv a právo*, s. 23.

⁵⁵⁶ H. Küng, *Světový étos pro politiku a hospodářství*, s. 130-131.

⁵⁵⁷ Konfucius, *Rozpravy XV, 23*, in: H. Küng, *Světový étos pro politiku a hospodářství*, s. 128.

⁵⁵⁸ Rabi Hilel, *Sabat 31a*, in: *tamtéž*, s. 128.

⁵⁵⁹ Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad*, Mt 7,12 a Lk 6,31, Praha 1985.

v islámu: „nikdo z vás není věřící, pokud nepřeje svému bratru to, co si přeje sám“;⁵⁶⁰

„člověk by měl být na své cestě lhostejný vůči světským věcem a se všemi tvory na světě zacházet tak, jak by chtěl, aby se zacházelo s ním“;⁵⁶¹

v buddhismu: „stav, který není příjemný a radostný pro mě, by neměl být ani pro něj; a stav, který není příjemný a radostný pro mě, jak bych jej mohl zamýšlet pro jiného?“;⁵⁶²

v hinduismu: „neměli bychom se vůči jiným chovat způsobem, který je pro nás samé nepříjemný; v tom je podstata mravnosti“.⁵⁶³

Dva výše zmíněné principy se mají stát neochvějnou (nezvratnou), bezpodmínečnou normou pro všechny oblasti života. Tento étos lidstva či světový étos ale nechce být novou morálkou. Chce vyzdvihnout minimum étosu, který je nutný k přežití lidstva.

Na základě obou principů onoho humána se pak formulují čtyři neochvějné (nezrušitelné, nezvratné) pokyny jako sebezávazek, které vycházejí z toho, že se v bibli, koránu, u zakladatele jógy, v buddhistickém kánonu i v čínské tradici nacházejí čtyři *etické imperativy*: nezavraždíš, nekradeš, nelžeš, nezneužíváš sexualitu. Odráží to existenční zájem různých lidí na různých místech zeměkoule chránit svůj život, vlastnictví, čest a pohlavní vztahy. Tento pra-étos tvoří základnu Světového étosu. Představuje se tak etický základ, etický rámcový řád, bez něhož dle signatářů nemůže fungovat žádný světový řád. Má se podpořit pomocí čtyř hledisek kultura lidskosti. Každý člověk a každá instituce má čtyřnásobnou zodpovědnost:

- zodpovědnost za kulturu bez násilí a k úctě ke všemu živému (*cti život!/ nezabíjíš!- nemuč, netýrej, nezraňuj*),
- závazek ke kultuře solidarity a spravedlivému hospodářskému řádu (*jednej spravedlivě a čestně!/ dle nepokradeš!- nevykořisťuj, neuplácej, nekorumpuj*),
- závazek ke kultuře tolerance a k životu v pravdivosti (*mluv a jednej pravdivě!/ nelži!- neklam, nefalšuj, nemanipuluj*),

⁵⁶⁰ Čtyřicátý hadíth podle an-Nawawího, in: H. Küng, Světový étos pro politiku a hospodářství, s. 128.

⁵⁶¹ Džinismus, Sútrakritanga I. 11.23, in: tamtéž, s. 128.

⁵⁶² Sanjuttanikaja 353.35-354.2, in: tamtéž, s. 129.

⁵⁶³ Mahábhárata XIII.114.8, in: tamtéž, s. 129.

- závazek ke kultuře rovnoprávnosti a k partnerství mezi mužem a ženou (ctěte a milujte se navzájem!/nezcizoložís!/ nezneužívej sexualitu! – nepodváděj, neponižuj, nepokořuj, nezneuctívej).

12.8 Lidskoprávní vzdělávání aneb lidské právo na lidskoprávní vzdělávání

Respektování, ochranu a zajišťování lidských práv lze v textech mezinárodního společenství doložit dokonce jako cíl vzdělávání:

*„Vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Má pomáhat ke vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a skupinami rasovými a náboženskými, jakož i k rozvoji činnosti Organizace spojených národů pro zachování míru.“*⁵⁶⁴

Výchova dětí má dle Úmluvy o právech dítěte směřovat k:

- „a) rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu;*
- b) výchově zaměřené na posilování úcty k lidským právům a základním svobodám...“*⁵⁶⁵

Tato úmluva spatřuje dokonce v získávané úctě k lidským právům druhých smysl trestu dítěte (mladistvého), které se dostane do konfliktu se zákonem, když smluvní strany této úmluvy

*„uznávají právo dítěte obviněného, obžalovaného nebo uznaného vinným z porušení trestního práva na takové zacházení, které rozvíjí smysl dítěte pro důstojnost a čest, které znovu posiluje úctu dítěte k lidským právům a základním svobodám jiných a bere ohled na věk dítěte, napomáhá znovuzачlenění a zapojení dítěte do prospěšného působení ve společnosti“.*⁵⁶⁶

Ve stejném duchu konstatuje Vídeňská deklarace, že: *„Vzdělání má podporovat porozumění, toleranci, mír a přátelské vztahy mezi národy a všemi rasovými nebo náboženskými skupinami a vést k rozvoji aktivit OSN při uskutečňování těchto cílů. Proto hraje důležitou roli při prosazování a respektování lidských práv vzdělávání v lidských právech a rozšiřování náležitých teoretických i praktických informací s ohledem na všechny jedince bez rozdílu (...) a mělo by být integrováno do politiky vzdělávání na*

⁵⁶⁴ Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 26, odst. 2.

⁵⁶⁵ Úmluva o právech dítěte, čl. 29.

⁵⁶⁶ Tamtéž, čl. 40.

VDLPr, doplněné dalšími následnými prohlášeními a konvencemi, musí proto pro OSN dle papežových slov „zůstat základní hodnotou, podle níž se má orientovat svědomí jejích členů a z níž si musí stále brát nové podněty“.

Ve spojitosti s tématem míru prohlásil, že „každá lidská bytost vlastní důstojnost, která nesmí být nikdy – i když žije osoba v konkrétním a dějinném kontextu – ponížena (znevážena), porušena nebo zničena, ale naopak musí být ctěna a chráněna, jestliže chceme skutečně budovat mír“.

Ve své řeči se věnoval i tématu náboženské svobody, jak uvedeme v pojednání o lidském právu na svobodu vyznání.

12.10.4 Odůvodnění a důrazy v hlásání církvi

V hlásání církve, které zmiňuje lidská práva, lze pozorovat určité důrazy a odůvodnění:⁵⁸⁹

Lidská práva vycházejí z principu lidské osoby a představují proto principy sociálního učení církve. Zohledňuje se jedinečná osoba se svou individualitou i socialitou, a tedy se svými vztahy (ono často opakované celostní pojetí člověka zde již nejen popisné, ale normativní), které zahrnují i vzájemnost, oporu, náklonnost, péči, vytváření manželství, rodiny, různých skupin a společenství. Lidská práva se i proto vnímají jako nedílná. Zvláštní pozornost se věnuje jedincům a skupinám, kteří trpí a jsou slabí. Práva se vyslovují v pevném spojení s odpovídajícími povinnostmi (závazky, zodpovědnostmi). Lidská práva a z nich vyplývající zodpovědnost se neomezují na vztah státu a občana, ale mají na mysli tzv. občanskou společnost, jež obsahuje i jiné sociální celky (rodiny, občanská sdružení, iniciativy apod.).

12.10.4.1 Základ v lidské důstojnosti založené na imago Dei/ imago Christi a ospravedlnění skrze víru

V různých lidskoprávních i církevních dokumentech a v mezinárodním etickém kodexu sociálních pracovníků jsme nemohli přehlédnout stěžejní postavení principu lidské důstojnosti. Z pohledu židokřesťanské a islámské tradice lze považovat ideu člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobě či ideu místodržitele Boha za duchovní impulsy či kořeny pro lidskoprávní a etický princip lidské důstojnosti.

⁵⁸⁹ Srov. Konrad Hilpert: Die Menschenrechte in Theologie und Kirche. In: Katrin Bentele et al.: Theologie und Menschenrechte, Freiburg: Paulusverlag, s. 76-78, 91-97.

U lidské důstojnosti i u ideje imago Dei/imago Christi byl důležitým znakem jejich universalismus, tzn. vztaženost na lidské bytí, lidství bez jakýchkoliv předem požadovaných předpokladů či výkonů. Stát a ostatní lidi či celky mohou tuto kvalitu pouze uznat. Vyjadřuje se tím určitá danost či obdarovanost. Na základě imago Dei lze konstatovat rovnou důstojnost a charakterizovat lidská práva jako „obrazy božských práv, která jsou odepřena státnímu a společenskému zásahu a zavazují všechny lidi“.⁵⁹⁰ Kromě pojetí člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobenství odůvodňuje teologie a církve lidskou důstojnost na základě různých akcentů:

církev v římskokatolické perspektivě ji „zvláště významně“ zakládá v povolání člověka „ke společenství s Bohem“⁵⁹¹ a připomíná, že „uznání Boha není v rozporu s touto důstojností člověka, neboť tato důstojnost má základ a dovršení právě v Bohu (...) je povolán jako syn ke společenství s Bohem samým a k účasti na jeho blaženosti“.⁵⁹² Protože spatřuje v Ježíši z Nazaretu, který byl přijat jako Kristus, „zjevení tajemství Otce“, „obraz neviditelného Boha“ (Kol 1,15), odhalení „člověka jemu samému“ a umožnění „poznat vznešenost jeho povolání“, může své odůvodnění opřít o „pozdvížení lidské přirozenosti k vznešené důstojnosti“, když se „Boží syn svým vtělením jistým způsobem spojil s každým člověkem“.⁵⁹³ Církev zde vyjadřuje své přesvědčení, podle něhož je naopak důstojnost člověka bez Boha „vážně poškozena a záhady života a smrti, viny a bolesti zůstávají bez řešení, takže lidé nezřídka upadají do beznaděje“.⁵⁹⁴

Shrneme-li to, je lidská důstojnost odůvodněna povoláním ke společenství s Bohem plynoucím z ideje člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobenství a z inkarnace (vtělení) v Ježíši Kristu.

Evangelická teologie a církve odůvodňují „nelibovlnost a nedisponibilitu důstojnosti člověka především ospravedlněním hříšníka z pouhé milosti“.⁵⁹⁵ V návaz-

⁵⁹⁰ Tamtéž, s. 92.

⁵⁹¹ GS 19.

⁵⁹² GS 21.

⁵⁹³ GS 22.

⁵⁹⁴ GS 21.

⁵⁹⁵ Gesetz und Evangelium. Eine Studie, auch im Blick auf die Entscheidungsfindung in ethischen Fragen. Ergebnis eines Studienprozesses der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE), s. 144.

nosti na skutečnost a zkušenost ospravedlnění poukazují na důležité pořadí práv a povinností: protože ospravedlnění přichází z asymetrického vztahu mezi člověkem a Bohem, předchází přijetí člověka Bohem následné možné odpovědi člověka, z čehož je vyvozována přednost práv před povinnostmi, uznání těchto práv nezávisle na protislužbách i znak předstátních práv, která nemá zákonodárce k volnému užití.

12.10.4.2 Lidská práva nejsou evangeliem. Vztah obdoby a rozdílnosti s obsahy a zkušenostmi křesťanské víry

Velmi důležité sdělení představuje konstatování, že „*lidská práva nejsou evangeliem*“ a že „*pro křesťany je lidskoprávně orientovaná politická praxe jedním z důsledků, které plynou z víry*“.⁵⁹⁶ Mají sekulární charakter, ani jejich étos nelze „*bezprostředně identifikovat s Božím zákonem*“ a současně se přiřazují k „*Boží záchovné vůli*“.⁵⁹⁷ Poukazuje se také správně na fakt, že v Bibli sice nenalezneme „*vypracované pojetí lidských práv*“, nicméně že v biblických látkách „*najdeme i duchovní impulsy či jiskry k problematice lidských práv*“.⁵⁹⁸

Proto a přesto mohou církve lidská práva „*konstruktivně přijímat a kriticky prohlubovat*“ a odpovídat na otevřenost lidských práv pro jejich odůvodňování a na potřebu lidských práv, aby byla odůvodňována. U církví i teologických disciplín se setkáváme se vztahem k lidským právům, který zahrnuje obdobu a rozdílnost, pokud jde o porovnání se základními obsahy a zkušenostmi křesťanské víry. Nepovažují již lidská práva za ohrožení morálky, ale za fundamenty mírového a uctivého soužití ve svobodě v pluralitní společnosti.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 144-145.

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 143.

⁵⁹⁸ Trojan J. S.: *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 15-16.

⁵⁹⁹ *Gesetz und Evangelium. Eine Studie, auch im Blick auf die Entscheidungsfindung in ethischen Fragen. Ergebnis eines Studienprozesses der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE)*, s. 143; Lohmann Friedrich: *Universale Menschenrechte – partikulare Moral. Eine protestantische Sicht*. In.: Ernst Gerhard/Sellmaier Stephan (Hrsg.): *Universelle Menschenrechte und partikulare Moral*, Stuttgart: Kohlhammer, 2010, s. 160.

12.11 Partikulární morálky a univerzalita lidských práv

Vrací se nám kontext pluralitní společnosti, k němuž, jak jsme zmínili, patří i různá partikulární morální přesvědčení a universalita lidských práv. Na toto zajímavé spojení partikularity morálky a universality lidských práv, která právě zajišťuje pluralitu různých světonázorových přesvědčení, se nyní zaměříme v souvislosti s křesťanskými protestantskými východisky, která vyvozují z uznání partikulárních etických přístupů potřebu uznání univerzality lidských práv:⁶⁰⁰

12.11.1 Stvořené společné lidství a univerzální závazek lidskosti

Pomocí rozvinutých tezí se poukazuje na stvoření společného lidství, lidského bytí člověka a univerzální závazek lidskosti, na základě čehož se potvrzuje úsilí o univerzální morálku, již sdílí všichni lidé. Jde vlastně o vystižení toho, co znamená být skutečně (pravým) člověkem, což představuje základ univerzálně závazných morálních výroků a což může být výsledkem rovnoprávného argumentačního diskurzu různých přesvědčení.

Princip lidské důstojnosti i normativní idea imago Dei zakládají zásadní rovnost všech lidí, aniž by přehlížely a rozlišovaly rozdíly. K oběma patří rozum, zodpovědná svoboda, svědomí, celistvé chápání člověka i vědomí zranitelnosti, slabosti, potřebnosti, hříšnosti každého člověka.

Lidská důstojnost se označuje za základ a cíl lidských práv, která ji konkretizují a dávají jí obsah. Z tzv. triády povinností u lidských práv, z jejich nedílnosti a zasažení do práv morálních vyplývají odpovídající závazky vzájemného uznání, respektování a ochrany. Teologickoeticky plyne z ideje imago Dei několik morálních důsledků, které zahrnují vztah k Bohu, bližnímu a sobě. Příkázání lásky i Dekalog zohledňují vyváženě zodpovědné vztahy k Bohu, bližnímu a sobě. Ve všech případech jde nejen o jedince a jejich vztahy, ale o lidsky důstojné nastavení a rámce pro soužití v rámci celku (stát, společenství Božího lidu apod.).

Odvolání se na příklad zločinů proti lidskosti – své i druhých – dostává své místo i v další tezi, totiž že lidsky jednat znamená, že se s bližními zachází jako s lidmi, tzn. lidsky důstojně. Všichni lidé jsou vybaveni důstojností člověka stvořeného k Bo-

⁶⁰⁰ Lohmann Friedrich: Universale Menschenrechte – partikulare Moral. Eine protestantische Sicht. In.: Ernst Gerhard/Sellmaier Stephan (Hrsg.): Universelle Menschenrechte und partikulare Moral, s. 161-167.

žímu obrazu a podobenství (srov. Gen 1,27). Tuto důstojnost a z ní plynoucí univerzálně platná lidská práva nelze ztratit ani hříchem.

Ochrana života náleží k nejdůležitějším morálním důsledkům ideje člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobenství (srov. Gen 9,5-6). K respektování základních práv člověka vede i Dekalog. Hlasy proroků se zastávají práv chudých, vdov a sirotků, kteří byli v očích některých zbaveni práv. Postoje a slova apoštolů vůči autoritám odkazují v Novém zákoně (srov. např. Sk 5,29) na právo na svobodu svědomí, vyznání a projevu. Proto se připomíná legitimita plurality různých světonázorových přesvědčení a vyslovuje teze, že k respektu, k němuž je člověk zavázán vůči svým bližním jako lidem, patří i respekt k jejich přesvědčením. Přitom nikdo nehovoří o indiferentismu, který by prohlašoval všechna morální přesvědčení za dobrá.

12.11.2 Vědomí vlastní omylnosti a jen předběžná možnost spravedlnosti

Nemůže chybět argument vlastní lidské omylnosti a hříšnosti, který vede k opatrnosti vydávat své interpretace Boží vůle za automatickou skutečnou Boží vůli, dále vede k respektování druhých přesvědčení, k ochotě se jimi nechat korigovat a k zdůrazňování potřebné kontroly zákonodárných, právních i církevních rozhodnutí. Odpovídající teze proto zní: z vědomí vlastní omylnosti vyplývá zdrženlivost vzhledem k morálnímu imperialismu, a to ve smyslu závaznosti vlastních přesvědčení pro všechny.

Pohled z perspektivy cíle dějin, dějinných morálek a otevřenosti biblické hermeneutiky pro různé lidi, generace a situace dosvědčuje otevřenost lidskoprávní problematiky a odkazuje definitivní vědění o tom, co je opravdu spravedlivé (vskutku lidsky oprávněné), na završení dějin. Proto teze vyjadřuje, že je do té doby jen předběžně možné, aby se eticky etablovaly a právně implementovaly lidskoprávní standardy i jiné univerzální morální normy.

12.11.3 Univerzalizace právních rámcových podmínek

Poslední teze a její vysvětlení zohledňuje kontext globalizovaného světa a v něm se vyskytujících partikulárních morálek. Lidská práva jako morální výroky práva se svým univerzálním nárokem se zakládají na partikulárních morálkách, které se vyznačují shodnými i rozdílnými odůvodněními a stanoveními toho, co je lidsky důstojný život. Přesto odtud vede možná cesta k tzv. transpartikularizaci s ohledem

na morální rovinu. Morální rovina ale nestačí k tomu, aby se zajistilo v globalizovaném světě spravedlivé soužití. Musejí se proto závazně univerzalizovat právní rámcové podmínky, k nimž náleží i právní kodifikace základních práv, která se nesmějí porušovat nikde na světě. Právní implementace univerzálních lidských práv nemůže ale korespondovat se všemi partikulárními morálkami a jejich představami o lidských právech. Proto je potřeba otevřenost lidských práv pro jejich odůvodňování i politický kompromis a pokračující diskuse, etické etablování a právní implementace.

Shrnující teze se opírá o nutnost předchozího předběžného etablování a implementace, aby se v onom zde a nyní globalizovaného světa mohlo uskutečňovat co nejvíce z toho, co je lidsky oprávněné (spravedlivé).

12.11.5 Perspektiva obětí a zvláště zranitelných osob jako pravidlo výkladu a sociálněetické kritérium spravedlnosti

Dozvěděli jsme se u pojednání o lidských právech, že jsou výsledkem odpovědí na strukturální bezpráví a neuzavřeným procesem učení, tzn., že se můžeme stále setkávat s jejich nedodržováním, nerespektováním či neprosazováním. Zařadili jsme příklady zvláště zranitelných skupin osob. Zejména u tématu respektování a ochrany lidských práv máme před očima mnohá utrpení a bezpráví jedinců a skupin. Stejnou citlivost, vnímavost i potřebu konatu i tam, kde já sám či moje skupina netrpí, najdeme samozřejmě už v Bibli a následně v křesťanské tradici. Všimli jsme si např. v knize Exodus, jak Hospodin vidí a slyší utrpení svého lidu a začne působit, aby se odstraňovalo. V První části Bible je přednostní zájem o vdovy, sirotky a ponížené. Rovněž tak se zaměřuje ježíšovský styl přednostně na ty, kdo trpí, jsou nemocní, vyloučení, pohrdaní, chudí, hladoví, žízniví apod.

Podobenství o milosrdném Samařanu posloužilo jako příklad. V křesťanské sociální etice se v návaznosti na Bibli, GS a teologii osvobození hovoří o tzv. opci pro chudé (přednostním zájmu a péči o druhé, zejména o chudé, znevýhodněné, ponížené, zraněné, pronásledované apod.) Z toho plyne společný závazek učit se vnímat vlastní jednání i jednání celku, struktury a instituce z pohledu těch, kdo nějak trpí či jsou slabí nebo obětí bezpráví.

Perspektiva osob, které jsou obětí porušování lidských práv, a zvláště zranitelných osob pro taková porušování, má tak mít v církvích a jejich lidskoprávních úvahách postavení primárního pravidla výkladu a sociálně etického kritéria spravedlnosti.⁶⁰¹

12.12 Úctyhodní svědkové i pokorné vědomí vlastních selhání

V tomto textu nám jde hlavně o novodobá, aktuální stanoviska vybraných velkých církví a o jejich teologickoeticko-pastorační přínos k problematice lidských práv a k orientaci v ní. Proto zazní jen poznámka, že se tato církevní stanoviska dost liší od stanovisek v předchozích stoletích a že jsou církve v současnosti vystavovány zvenku i zevnitř kritice v souvislosti s nerespektováním, nechráněním, nezajištěním, či dokonce porušováním lidských práv vzhledem k vlastním členům. Zároveň je potřeba upozornit na mnohé křesťanky a křesťany, kteří v těžkých totalitních dobách stáli a stojí statečně, pevně a solidárně na straně ochrany a prosazování lidských práv svých i druhých. Proto i přesto všechno můžeme spolu s jedním z takových příkladných svědků pokorně říci, že „*k novodobé diskusi o významu a podobě lidských práv mohou církve přistupovat jen s vědomím vlastního selhání na tomto poli*“.⁶⁰²

12.13 Koncepte základních práv v církvi

Asi i proto předkládají, rozvíjejí a snaží se naplňovat někteří představitelé církve tezi, že koncept samostatného a osobitého charakteru církevního (kanonického) práva musí obsahovat i stejně tak samostatnou a osobitou koncepci základních práv v církvi, která vychází z teorie lidských práv i z formulace tzv. práv křesťanů/křesťanek v církvi (plynou jako specifická práva z příslušnosti k církvi jako Tělu Kristovu) a zdůrazňuje zejména základní práva:⁶⁰³

- 1) *Právo na přístup k víře*: každý člověk má právo slyšet evangelium, zakusit, kým je Ježíš Kristus a prožít křesťanské společenství. Právní postavení každého člověka v církvi a vůči církvi je zde odvozeno z ospravedlnění před Bohem, které otevírá víru a je ve víře přijato. Poukazuje se rovněž na určitá nebezpečí, která brání zajišťování tohoto práva, z nichž můžeme uvést nezpůsobilost otevřeně

⁶⁰¹ Srov. Gesetz und Evangelium. Eine Studie, auch im Blick auf die Entscheidungsfindung in ethischen Fragen. Ergebnis eines Studienprozesses der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE), Frankfurt am Main: Verlag Otto Lembeck, 2007, s. 144-145; Trojan J. S.: *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 217.

⁶⁰² Trojan J. S.: *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, s. 216.

⁶⁰³ Srov. Huber Wolfgang: *Gerechtigkeit und Recht. Grundlinien christlicher Rechtsethik*. Dritte, überarbeitete Auflage, Gütersloh: Gütersloher, 2006, s. 514, 525-529. Návrh Ústavy katolické církve najdeme např. in: <http://www.getsemany.cz/node/2603> (17. 4. 2012).